

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „РЕТОРИКА“

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на тема:

**„РЕТОРИЧЕСКИ СТРАТЕГИИ НА НАТО В БЪЛГАРИЯ. ИНФОРМАЦИОННАТА
ПОЛИТИКА НА АЛИАНСА, ИЗПЪЛНЯВАНА ПРЕЗ УЕБ-БАЗИРАНИ
КОМУНИКАЦИОННИ КАНАЛИ, В ПЕРИОДА 2016-2021 Г.“**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по професионално
направление 2.3. Философия (Реторика – Политическа реторика)

Докторант: Борис Огнянов Ценов, докторант задочна форма на обучение в катедра
„Реторика“ на Философски факултет на СУ “Св.Климент Охридски“.

Научен ръководител: доц. д-р Нели Георгиева Стефанова

Рецензент: доц. д-р Герасим Иванов Петрински

Данни за докторанта и докторантурата

Борис Ценов е завършил спец. „Защита на националната сигурност“ в Академията на МВнР и има магистърски степени по „Връзки с обществеността“ (Военна академия „Г. С. Раковски“) и „Реторика“ (СУ „Св. Климент Охридски“). Той е зачислен като редовен докторант със Заповед № РД 20-191/22.01.2019 г.

Всички дейности, предвидени в утвърдения индивидуален план на докторанта, са изпълнени акуратно и са предадени съответните отчети, приети на редовни катедрени заседания на катедра „Реторика“ през съответните академични години. Спазени са изискванията за набиране на минимум 60 кредита годишно от обучителна, педагогическа и научна дейност. В рамките на докторантурата си Ценов е публикувал три статии в реферирани издания в научното поле на дисертацията, участвал е в три конференции, и е спазил минималните наукометрични изисквания, предвидени в ЗРАС.

Докторантът е отчислен с право на защита в законоустановения срок, като бяха спазени съответните срокове според законовите и подзаконовите разпоредби и според Правилниците на СУ „Св. Климент Охридски“. Вътрешното обсъждане на дисертационния труд беше проведено на разширено заседание на катедрени съвет на катедра „Реторика“ на 29 януари 2024 г., по време на което бяха направени забележки и препоръки към докторанта по текста на дисертацията – както методологически, така и съдържателни. След това единодушно беше гласувано за допускане на труда до публична защита с членове на научното жури: /вътрешни/ доц. д-р Донка Петрова, доц. д-р Герасим Петрински, /външни/ проф. д-р Георги Карастоянов, доц. д-р Велизар Шаламанов, проф. д-р Величко Руменчев. В този си състав научното жури беше утвърдено със заповед № РД-38-104 от 19.02.2024 г. въз основа на решение на ФС на Философски факултет от 06.02.2024 г. На първото си заседание научното жури избра за свой председател доц. д-р Донка Петрова и определи за провеждане на публичната защита датата 5 юни 2024 (сряда) от 15 ч. Всички процедури по процедурата, предвидени от закона и правилниците на СУ „Св. Климент Охридски“, бяха спазени.

В окончателния вариант на дисертационния труд не е установен плагиат.

Данни за дисертацията

Темата на дисертационния труд напълно отговаря на съдържанието му. Тя се отличава със своята актуалност в контекста на сериозните промени, които претърпяха комуникативните практики, респективно комуникативните теории в макрополитически аспект след руската инвазия в Украйна. Смятам, че избраната от Ценов тема дава сериозни заявки за засилване на интереса в областта на военно-политическото красноречие и ПР, които се разработват активно и от други колеги в катедра „Реторика“ и в други научни и образователни звена в страната. Изследването е изключително ценно и от практическа гледна точка. Както подчертава дисертантът, изборът на тема е обусловен и от „устойчиво ниските нива на доверие в Алианса през целия обхванат период“ (с. 3; с. 35), причините за което изискват специално внимание и анализ. Както теоретичните, така и приложните аспекти правят труда на Ценов иновативно и полезно изследване в областта на политическата и военната реторика.

Ценов обосновава убедително и избора си на период, до който да стесни темата на изследването от януари 2016 до декември 2021 г., т.е. от периода, който непосредствено предхожда стартирането на комуникационната кампания „WeAreNATO“ до началото на войната в Украйна. Важна характеристика на този период е, че „по отношение на публичните нагласи към НАТО ... през целия изследван период не се наблюдава промяна“ (с. 53), независимо от вътрешнополитическите трусове в България. Този времеви отрязък може да бъде възприет и като заключителен етап в (поне теоретично) дипломатичните отношения между Изтока и Запада и преход към настоящата „гореща“ фаза в конфликта.

Структурата на дисертацията е ясна, точна и отговаря на съдържанието на труда. Изследването е с обем 206 страници и включва увод, три глави, заключение с основни изводи и препоръки на докторанта, използвана литература и четири приложения с документи (NATO Strat Com Policy PO(2009)0141, ACO Public Affairs Policy AD 095-001, ACT Public Affairs Policy ACT Dir. 95-10, и Приложение 1 към Заповед № ОХ-32 от 20.01.2012 г. на министъра на отбраната за обявяване на правила за дейността „Връзки с обществеността“). Авторският текст, заедно с използваната литература, е 159 с. Прави впечатление сравнително големият обем на приложените документи, но предвид

релевантността им към съдържанието на тезата слабата им достъпност смятам прилагането им за обосновано.

В диспозиционно отношение текстът е разпределен адекватно на темата. Прави впечатление изключително добрата балансираност между обемите на отделните глави. Това качество показва както високото ниво на научното ръководство, така и умението на докторанта да изгражда научен текст.

В **увода** (с. 3–7) се обосновава изборът на тема и се очертават методологията, предметът (кампаниите на НАТО през изучавания период), обектът (реторическите стратегии), целта (причините за ниската ефективност на кампаниите и стратегиите) и задачите на изследването (с. 4–5). Всички тези елементи са формулирани ясно и точно, като отново бих искал да подчертая високата практическа полезност на текста за подобряването на комуникацията между институциите и обществеността по отношение на геополитическата ориентация и цивилизационния избор на нашата страна. Втората част на увода е посветена на кратко представяне на съдържанието на отделните глави (с. 5–7).

Първа глава (с. 36–52) е посветена на предмета и обхвата на реторическата наука и в частност – на политическата и военнополитическата реторика, която е във фокуса на изследването. Както споменах по-горе, нейният обем е напълно съобразен със спецификите и размера на изследването. Разделена е на две основни части. В първата от тях се отделя внимание на реториката, нейното историческо развитие, класификации, и дялове (наречени „реторически канони“). Краткият исторически обзор до края на Античността наистина е кратък (с. 8–10) – такъв и трябва да бъде с оглед на темата на работата. Между другото, трябва да отбележа резервите си по отношение на включването на общ исторически обзор на реториката в дисертации на модерни теми – паралелите с историческото развитие на реториката и ораторството, които Ценов изключително често прави (особено към Аристотеловата *Реторика*) са не само приемливи, но и необходими, но такава цялостна подглава е по-скоро излишна. В настоящия случай докторантът, който не е специалист в областта на спецификите на античната реторика (и не е длъжен да бъде), допуска известни неточности, които нямат отношение към високата стойност на дисертационния му труд, но път правят лошо впечатление и могат да предубедят някои аудитории – например твърдението, че реториката е „наука“ според Аристотел или че Цицерон е измислил петте

дяла на това изкуство. От друга страна, намирам историко-библиографския обзор на изследванията в областта на политическата реторика (Х. Перелман и Л. Олбрехтс-Титека, Х. Ранк, и Дж. Лейкоф) за дълбочинни и полезни за изследването. Същото мога да кажа и за обзора на изследванията в областта на политическата реторика в България, макар там да има някои библиографски пропуски.

Втората част е посветена на военната реторика като дял на политическата – нейната същност, историческо развитие, модуси и манипулативни аспекти (с. 17–31). Напълно съм съгласен, че сферата на военната реторика не трябва да бъде ограничавана само до комуникацията по време на война и в нея трябва да се включи „комуникацията на военните и политическите субекти по въпросите на сигурността и отбраната и в мирно време“ (с. 17), включително „публичната дипломация, публичните и военно-публичните дейности като целенасочени действия по планиране и изпълнение на комуникационните политики на военните и военнополитически организации, целящи осигуряване на обществено разбиране и подкрепа“ (с. 24). Тук бих обърнал внимание и на милитаристичните „вложки“ в съвещателното красноречие, а и в други реторически жанрове, в определени контексти и при артикулирането на определени идеологии. Този въпрос, разбира се, излиза извън темата на дисертационния труд и изисква специално разглеждане.

Тук е мястото да изразя и известни резерви по отношение на един от основните водещите постулати, на които се базира Ценов в дисертацията си. Според него причините за ниските нива на доверие в Алианса, а и в ЕС, които рязко отличават България от останалите страни-членки на тези съюзи са преимуществено комуникативни (вж. с. 34 сл., 71 сл., *et passim*), което влиза и в противоречие с изказаната от него концепция, че „философията, идеите и концепциите (а не технологиите) са... факторите, които привличат привърженици и последователи“ (с. 29). Без да омаловажавам ролята на комуникациите и на реториката и без да навлизам в подробности, които са извън целите и задачите на една рецензия, смятам това схващане за донякъде едностранчиво. Ценов обаче открива и дефинира твърде точно комплексните грешки, които се допускат в комуникативно отношение при изграждането на кампании за популяризиране на НАТО в България, а именно – практически пълната липса на внимание към междинните фази в създаването на реторическото произведение (предимно диспозиция и стилистично оформление) (с. 27–28).

Прави впечатление обаче, че в третата глава на изследването си той все пак представя преди всичко „технически“ характер на указанията, които съдържа наръчникът на кампанията WeAreNATO (с. 58 et passim) – струва ми се, че те принадлежат към сферата на стилистичното оформление.

Прави впечатление, че на моменти Ценов проявява силна едностранчивост и пристрастие. Всяка идеология (независимо от етикетите „тоталитарна“ или „демократична“) се базира в някаква степен на разминаване с действителността; концепцията, че идеологията и пропагандата в СССР и в западния свят се отличават по това, че в първия случай те са „нереалистични“, а във втория – изцяло реалистични (с. 28–29), е идеологическа и пропагандна сама по себе си и няма място в едно научно изследване, освен ако не е надлежно доказана. Тази едностранчивост в някои случаи достига до трудна разбираемост (например „Крайт на Студената война променя статуквото – единият враг изчезва от картата на света, другият продължава да съществува, главно поради здравата си интегрираност и утвърдена полезност“ – с. 33). Да свеждаме победата на колективния Запад в Студената война до неговата „здрава интегрираност и утвърдена полезност“ (каквото и да означава особено вторият термин) не води до полезно научно познание.

В заключение смятам, че Ценов е успял не само да обработи голямо количество теоретичен материал в областта на реториката, но и да го приложи ефективно и, бих казал, творчески към темата на дисертацията си.

Втора глава (с. 36–52) е посветена на подробно представяне на основните рамкови документи, посветени на публичните комуникации в НАТО и в България. Смятам, че докторантът е представил в стегнат и ясен вид материала, поставяйки го в подходящия реторически контекст, и нямам забележки към тази част от изследването.

Трета глава (с. 53–130) е посветена на конкретните дейности по комуникиране на политиките на НАТО – най-вече кампанията „WeAreNato“. Тя е с най-голям обем и в нея се забелязва и най-сериозният принос на Ценов към темата за военната реторика. Тази част от изследването е нагледно структурирана, а аргументативният апарат е добре построен и убедителен. Специфичните реторически специфики (интегрираност между различните комуникативни канали, хетерогенност на аудиториите, цели и ключови послания) на споменатата кампания са ясно и стегнато представени (с. 54–56). Същото може да се каже

и за указанията, предимно от техническо естество, в наръчника за кампанията. Намирам за изключително сполучливо разглеждането на изображението, което представлява базов пропаганден елемент, като форма на ентимема (с. 59, 61 сл.), макар да очаквах да видя препратки към изследователи като Джошуа Преносил и Кейт Лойд, които са се занимавали подробно с въпроса. Не съм съгласен, че ръководителите на СССР са първите в света, които масово използват плаката като средство за въздействие (с. 63) – при цялата условност на наречието „масово“, употреба на подобни пропагандни изображения се наблюдава още по времето на Реформацията, особено от страна на протестантите.

Голяма част от главата (с. 83–113) е съсредоточена върху анализ на конкретни публикации по различни поводи на различни официални сайтове и в социалните медии, свързани с НАТО и българското членство в него. Смятам, че Ценов е успял да достигне до основните грешки, които се допускат на реторическо равнище и предпоставят ниския интерес към тези материали – например поставянето на отчетлив акцент върху абстрактни за българската аудитория въпроси като историческото развитие на Алианса вместо върху приноса на организацията върху модернизирването на българската армия (с. 99), както и формалният подход към дейността по публична дипломация, широката употреба на английски език, и липсата на спазване на две от трите *officia oratoris* (емоционално въздействие и забавен елемент), формулирани от Цицерон (с. 116). Добри резултати дава анализът, който прави Ценов през призмата на петте фази в създаването на ораторското произведение (с. 124–126), като имам известни резерви към термина „стилизиране“ – той трябва да се замени със „стилистично оформление“.

Общото ми впечатление от ключовата за изследването трета глава е, че аргументативният апарат е представен изчерпателно, с акцент върху практическата приложимост на изводите. Проблемите, които пораждат общата слаба ефективност на кампанията WeAreNATO, са таргетирани изчерпателно ясно и точно, с познаване на реторическата методология. Като примери мога да посоча изводите, който прави Ценов на с. 69 по отношение на липсата на конкретика и ясни противопоставяния в посланията и на с. 73 – за факта, че „въпреки желанието си да достигне до публиките, НАТО продължава да им говори за себе си, вместо да адресира тях“.

Заклучението (с. 131–144) е изчерпателно и ефективно допълва и конспектира съдържанието.

Научен апарат

Научният апарат (цитиранията и библиографията) отговаря на изискванията за научен текст. На места се наблюдават хиперкоректности – например посочването на онлайн базата данни, от която е достъпена дадена научна статия (например JStor на с. 11, 12, et passim).

Академичен език и употреба на терминология

Ценов спазва принципите на академичния език и стил, макар да се наблюдават (съвсем спорадично) неясни/недовършени изречения. Неприемливо е също така да се използват в научен текст и съкращения от типа на „от т.гл.т.“ (с. 13, 87, 89) и „в т.ч.“ (с. 80 и 94). На някои места не би навредило да се добавят позовавания, например при донякъде спорното и неясно съждение, че „докато в доминирания от СССР източен блок единната пропаганда се налага със сила (репресии и спиране на комуникациите с останалия свят), в западния свят (постепенно разширяващата се НАТО) изграждането и разпространяването на блокова идея се подпомага от естествените процеси – развитие и страх“ (с. 19). Никаква пропаганда не може да се наложи както изцяло със сила, така и изцяло без нея.

Автореферат

Авторефератът представя нагледно и точно всички тематични части от дисертацията. Той е в достатъчна степен информативен и отговаря на нормативните изисквания.

Публикации

В рамките на обучението си Ценов е публикувал три статии в рецензирани списания и е взел участие в две научни конференции. Тези дейности са изцяло съобразени с темата на изследването, чийто продукт е предложението за публична защита дисертационен труд. Чрез тях докторантът е изпълнил и е надхвърлил минималните нормативни изисквания за публикационна дейност, предвидени от законите и от правилниците на СУ „Св. Климент Охридски“. В допълнение трябва да се отбележи, че Ценов е взел участие и в някои дейности, които, макар да нямат изцяло пряка връзка с докторантското му обучение, все пак са източник на опит и безспорно са обогатили неговия научен хоризонт (например участие във форуми, посветени на темата за дезинформацията).

Научни приноси

Четири приносни момента са представени в края на изследването (с. 145). Те са формулирани доста абстрактно и препоръчвам на дисертанта при евентуално издаване на труда си да ги преформулира по-точно – материалът за това е предостатъчен. Въпреки този недостатък, аз ги приемам напълно.

Въпроси

Бих искал да задам на докторанта следните доизясняващи въпроси:

1. На много места в дисертацията си характеризирате медийната среда в България като „плюралистична“. Как по-точно се проявява това и има ли все пак някаква форма на цензура или поне едностранчивост, които забелязвате? Под „цензура“ имам предвид всички онези елементи, които са дефинирани в превъзходната книга на Ноам Чомски „Manufacturing Consent“.
2. На с. 100 правите обзор на публикациите на Алианса в социалната мрежа Фейсбук. Както отбелязвате и Вие на много места, като цяло популярността на тези материали е ниска. Направи ми впечатление обаче, че един клип от кампанията WeAreNATO рязко се отличава по този критерий и е отбелязал

впечатляващите 1,1 млн. гледания. Би ми било интересно да разбере повече за него и на какво се дължи интересът на аудиторията.

Заклучение

Предложеният за публична защита дисертационен труд отговаря на формално-процедурните изисквания за такъв тип изследване. От съдържателна гледна точка той се отличава с оригиналност и има висока научна стойност. Дисертантът показва изключително добри умения за анализ на информация, както и за стегнато и ясно представяне на аргументативен апарат – с изключение на случаите, в които проявява известна пристрастност и някои от които бяха споменати по-горе. От стилистично-дипозиционна гледна точка изследването е нагледно структурирано и ясно на съдържателно и езиково равнище. На базата на гореказаното и въпреки отбелязаните дребни недостатъци, които не влияят по решаващ начин на качеството на дисертационния труд, без колебание препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на докторанта Борис Ценов ОНС „доктор“ по научно направление 2.3.Философия (Реторика) и ще гласувам уверено „за“ на заключителната процедура по публична защита.

София,

21.V.2024

/доц. д-р Герасим Петрински/